

Maturitní písemná práce

Slohové útvary se zřetelem ke
komunikační situaci

VYPRAVOVÁNÍ

VYPRAVOVÁNÍ je založeno na vyprávěcím slohovém postupu, adresátovi je nastiňován nějaký děj. Cílem je prezentovat nějaký konkrétní příběh jako uzavřený celek s napínavým průběhem směřující k jasnému závěru.

Autor zachycuje nejen událost, ale i prostředí, charaktery osob, jejich duševní vlastnosti, motivy jednání i jejich řeč. Proto může být vypravování prostoupeno jinými slohovými postupy než pouze vyprávěcím (popisný – např. charakteristika postav, úvahový).

Slovní zásoba vychází ze všech vrstev národního jazyka, vypravování nemusí být založeno na spisovném jazyce, pokud je zvolena jednotná stylová linka a jazykové prostředky jsou voleny funkčně a záměrně v jednotném stylu, ať už se jedná o vypravování jako celek, nebo o řeč postav, která je zachycena v přímé řeči.

ÚVAHA / ÚVAHOVÝ TEXT

ÚVAHA je slohový útvar, v němž se autor zamýšlí nad určitým problémem či jevem. Zabývá se podmínkami vzniku jevů, jejich podstatou, vztahy mezi nimi, na základě svých úvah pak pisatel vyvozuje závěry. Důležitá je přesnost a logičnost úvahového procesu. Na rozdíl od výkladu vychází úvaha pouze ze zkušenosti autora.

Typické pro úvahu jsou řečnické otázky, ale jejich přítomnost nemusí být známkou kvalitního úvahového procesu. Jazykové prostředky úvahy jsou spisovné, s převahou neutrálních výrazů, expresivní výrazy se objevují spíše ojediněle.

POPIS PROSTÝ

Cílem **POPISU** je, aby adresát na základě textu získal celistvou představu popisovaného předmětu, krajiny, děje apod. Popis uvádí nápadné a podstatné znaky a vlastnosti, a to ve vhodném pořadí. Popis je vždy komponován „odněkud někam“.

Při popisu využíváme neutrální jazykové prostředky, základem je spisovný jazyk. V dobrém popisu není nadužíváno sloveso „být“, ale je vhodně nahrazováno synonymy.

POPIS PRACOVNÍHO POSTUPU

POPIS PRACOVNÍHO POSTUPU je slohový útvar, který má přiblížit adresátovi určitou činnost tak, aby si mohl učinit co nejnázornější a nejpřesnější představu o tom, z jakých úkonů je složena, v jakém probíhají pořadí, jak se mají dělat a jak spolu souvisejí. Součástí zadání jsou často obrázky nebo nákresy, na základě kterých má být popis postupu realizován.

ODBORNÝ POPIS

ODBORNÝ POPIS musí být přesný a vzhledem ke svému komunikačnímu záměru úplný, soustředí se na podstatné znaky popisovaného objektu. Důležitý je zřetel k adresátovi ve smyslu jeho předpokládaných odborných znalostí (odborný, populárně-naučný).

Kompozice odpovídá celkovému cíli popisu, musí mít logiku, řád a systém, je možné používat výčty, částečné výčty nebo číslování jednotlivých částí.

Odborný styl obecně je spisovný, precizní v kompoziční i syntaktické výstavbě a používá odbornou terminologii. Jazyk odborného popisu musí být přesný.

CHARAKTERISTIKA

CHARAKTERISTIKU vymezujeme jako útvar, který zahrnuje vnější charakteristiku (popis vzhledu osoby) i vnitřní charakteristiku (popisuje a hodnotí psychické vlastnosti, vlohy nebo zvyky člověka, které se projevují v jeho chování a jednání i v jeho postojích a názorech). Kompozice by měla být logická a systematická, tzn. je zvolen způsob, jakým se postupuje, např. od vnější charakteristiky k vnitřní, nebo naopak.

Základním jazykovým kódem je spisovný jazyk. Dobrá charakteristika se vyhýbá opakovanému použití sloves „být“ a „mít“ a nahrazuje je plnovýznamovými slovesy nebo přirovnáními.

REFERÁT

REFERÁT pojímáme jako text, který předkládá informace o problematice uvedené v zadání, autor při psaní bere v úvahu cílového adresáta svého referátu (komu je referát určen), podle toho volí i jazykové prostředky a referát koncipuje. Měl by být jasný, přehledně členěný a pro adresáta přijatelný. Referát lze pojímat jako mluvený nebo jako psaný, pokud v zadání není konkrétně uvedeno, o jakou formu referátu se jedná, lze akceptovat formy obě.

Primární jazykový kód je spisovný jazyk.

LIBOVOLNÝ TEXT PUBLICISTICKÉHO STYLU

pro základní úroveň obtížnosti

V rámci publicistiky lze mluvit o třech základních komunikačních funkcích (informační, přesvědčovací a zábavné), které v různé míře ovlivňují jednotlivé texty. Významným stavebním prvkem libovolného textu publicistického stylu je titulek. Žák může použít titulek daný zadáním písemné práce nebo si může vymyslet na základě komunikační situace titulek svůj vlastní. Jazykové prostředky jsou charakteristické dvěma tendencemi – automatizací a aktualizací výrazových prostředků. Běžné je používání obrazných pojmenování, módních výrazů nebo frazeologie. Výběr jazykových prostředků (spisovnost, nespisovnost, obecná čeština, hovorové jazykové prostředky, dialekt apod.) závisí na stanovené komunikační situaci, např. do jakého typu periodika by měl být text určen a jaký je jeho předpokládaný adresát.

ZPRÁVA

ZPRÁVA informuje čtenáře o události, která se stala. Měla by být aktuální, věcně správná a podávat všechny podstatné informace. Zpráva může událost také hodnotit.

Primární jazykový kód je spisovný jazyk, v publicistickém stylu možnost použití automatizací a aktualizací.

MOTIVAČNÍ DOPIS

MOTIVAČNÍ DOPIS je první vizitkou uchazeče o zaměstnání. Text by měl být stručný, ale obsahově přesný. Jeho součástí jsou i běžné náležitosti oficiálního dopisu (adresa zaměstnavatele nebo personální agentury, datum, oslovení, podpis, adresa uchazeče), pokud jsou uvedeny v zadání a je možné je při psaní motivačního dopisu v rámci maturitní písemné práce využít. Motivační dopis prezentuje uchazeče, je součástí oficiální komunikační situace a podle toho by měly být voleny i jednotlivé jazykové prostředky. Jazykovým kódem je psán spisovný jazyk, neutrální jazykové prostředky, použití expresivních výrazů není žádoucí.

OFICIÁLNÍ TEXT V RÁMCI ADMINISTRATIVNÍHO STYLU

(úřední dopis, žádost, stížnost, reklamace, průvodní dopis k petici, otevřený dopis)

Pro administrativní texty je typické objektivní vyjadřování. Důležitým faktorem je zřetel k funkci projevu, zdůraznění hlavního účelu textu a dodržování formálních pravidel (není nutné naprosto přesně dodržovat normu ČSN, ale text musí akceptovat formální a oficiální ráz tohoto druhu komunikace i jeho úzus/zvyklosti). Text by měl být stručný, ale obsahově přesný. Jeho součástí jsou i běžné náležitosti oficiálního dopisu (adresa adresáta nebo dané instituce, datum, oslovení, podpis, adresa příjemce), pokud jsou uvedeny v zadání a je možné je při psaní oficiálního dopisu v rámci maturitní písemné práce využít.

Jazykové prostředky oficiálních dopisů administrativního stylu jsou charakteristické využíváním ustálených frází nebo syntaktických konstrukcí, formální zdvořilostí. Samozřejmostí jsou spisovné neutrální jazykové prostředky.

VYPRAVOVÁNÍ S UMĚLECKÝMI PRVKY / MIKROPOVÍDKA

MIKROPOVÍDKA nebo **VYPRAVOVÁNÍ S UMĚLECKÝMI PRVKY** je zadáváno pro vyšší úroveň obtížnosti se záměrem poskytnout co nejširší prostor pro volnost vyjádření, autorský styl, fikci, fantazii a uplatnění uměleckých prostředků v maturitní písemné práci. Stylistická nebo literárněteoretická terminologie běžně nerozlišuje vypravování a vypravování s uměleckými prvky, z označení vypravování vyplývá implicitně, že takový útvar prvky uměleckého stylu obsahuje. Pro účely písemné práce v rámci maturitní zkoušky však s tímto pojmem pracujeme, abychom dokázali postihnout rozdíl mezi základní a vyšší úrovní obtížnosti.

Je možné využít široký rejstřík různorodých jazykových prostředků, vypravování s uměleckými prvky nemusí být založeno na spisovném jazyce, pokud je zvolena jednotná stylová linka a jazykové prostředky jsou voleny funkčně a záměrně v jednotném stylu, ať už se jedná o vypravování jako celek nebo o řeč postav, která je zachycena v přímé řeči.

ESEJ

Pro maturitní písemnou práci z českého jazyka a literatury pojmáme **ESEJ** jako specifický útvar, v němž se mísí prvky stylu uměleckého i odborného a v němž je dostatek prostoru pro autorský styl. Cílem eseje je zamyslet se do hloubky a osobitě nad problémem uvedeným v zadání.

Autor ukazuje problém z mnoha stran, zabývá se i předpokládanými protiargumenty. Výstavba eseje se do jisté míry podobá úvaze, autor si ale při vyjádření skutečností může dovolit značnou subjektivitu, větší, než je tomu u úvahy. Je možné využít široké spektrum jazykových prostředků, nemusejí být pouze neutrální, je zde prostor pro uplatnění autorského stylu.

ÚVAHA

ÚVAHA je slohový útvar, v němž se autor zamýšlí nad určitým problémem či jevem. Zabývá se podmínkami vzniku jevů, jejich rozvojem, podstatou, následky a vztahy mezi nimi. Zamýšlí se nad nimi a vyvozuje závěry. Důležitá je přesnost a logičnost úvahového procesu. Na rozdíl od výkladu vychází úvaha pouze ze zkušenosti autora. Projevuje se v ní úroveň autorova myšlení, míra životní zkušenosti, subjektivní názory a postoje. Autor svými argumenty vede adresáta k zamýšlení nad vytyčeným problémem. Typické pro úvahu jsou řečnické otázky, ale jejich přítomnost nemusí být známkou kvalitního úvahového procesu. Nezbytné je přesné vyjadřování vztahů (důvod, podmínka, účel, přípustka, příčina, důsledek) a logických souvislostí.

Jazykové prostředky úvahy jsou spisovné, co se expresivnosti týče, spíše neutrální. Důležitá je volba hodnotících výrazů (především adjektiv a adverbii), výrazy dokumentující myšlenkový proces (*domnívám se, myslím si, jsem přesvědčen, věřím, že*).

Úvaha na rozdíl od úvahového textu představuje ucelený, završený text, který je postaven na jedné výrazné tezi, která je argumentována, žák na ní zakládá celý text, dovede ji obsáhnout, jedná se o „obtočení“, „obkroužení“ základní teze.

FEJETON

FEJETON je krátký, ale sevřený text, na velmi malém prostoru je vyjádřeno autorovo sdělení, které je podáno nově a neotřele. Text je založený na pointě, na vyústění, které je překvapivé. Forma fejetonu poskytuje prostor pro výrazné uplatnění autorského stylu, tj. nové nápady, ironie, originalita apod. Očekáváme primárně vyprávěcí a úvahový postup.

V útvaru, jakým je fejeton, je možné využít široký repertoár jazykových prostředků - od spisovných přes nespisovné, s možností využít prostředků ze všech vrstev jazyka.

VÝKLAD

Cílem **VÝKLADU** je nastínit a vysvětlit určitou problematiku, příp. osvětlit podstatu nějakého problému adresátovi. Výklad problematiku zdůvodňuje, ukazuje její příčiny a vývoj, vysvětluje její podstatu, předvídá důsledky. Může uvádět konstatování do souvislosti s aktuálním nebo historickým stavem vědeckého poznání, pokud to umožňuje zadané téma.

V tomto útvaru používáme spisovný jazyk a se zřetelem k tématu a komunikační situaci i odbornou terminologii.

RECENZE

RECENZE je text, který posuzuje umělecké dílo. Autor shrne základní informace o díle a přiblíží je čtenáři. Popíše základní problémy či nedostatky díla, ale i pozitiva uměleckého díla. Předpokládá se samozřejmě subjektivní hodnocení a vyjádření vlastního stanoviska k danému uměleckému dílu, které by ale mělo být dostatečně zdůvodněno. Základní slohový postup je úvahový, objevuje se ale také informační a výkladový. Funkční styl je publicistický, komunikační situace může být přesněji vymezena v zadání, tj. pro jakého adresáta a jaké periodikum má být recenze určena apod.

V recenzi používáme spisovné jazykové prostředky, jejich volba je také ohraničena konkrétní komunikační situací, která může být uvedena v zadání, např. pokud se bude jednat o recenzi pro určitou cílovou skupinu, např. fanoušky filmu nebo počítačových her, může autor použít specifické vyjadřování této skupiny.

POLEMIKA

POLEMIKA je nesouhlasná reakce na názor uvedený ve výchozím textu zadání písemné práce. Zadání písemné práce pro polemiku bývá záměrně pojímáno provokativně, tak, aby se vůči němu mohl žák vymezit, aby vyvolalo nesouhlasnou reakci.

Ve svém textu by se měl žák/autor s předloženým názorem konfrontovat, je možné zvolit útočnější a vyhrocenější tón polemiky, což by ale nemělo být na úkor logicky vystavěné kompozice s jasnou argumentační strategií. V polemice lze použít satiru, jízlivý vtíp, ironii, což by ale nemělo vést k útokům osobního rázu. Žák má útočit na předložený názor, nikoli na osobnost, která je autorem tohoto názoru.

Polemika využívá spisovného jazyka, mohou se ale objevit i funkčně použité expresivní prostředky.

PUBLICISTICKÝ ČLÁNEK / ANALYTICKÝ ČLÁNEK

šíře chápaný text publicistického stylu

PUBLICISTICKÝ ČLÁNEK je velmi široce pojímaný útvar. Pro maturitní písemnou práci z českého jazyka charakterizujeme článek jako publicistický útvar, který představuje a popisuje nebo analyzuje určitý problém (problematiku, myšlenku) jasně, věcně, srozumitelně a spíše objektivně. Subjektivní náhled autora může být vyjádřen výběrem a řazením informací. Jazykové prostředky jsou charakteristické dvěma protichůdnými tendencemi – automatizací a aktualizací výrazových prostředků. Běžné je používání obrazných pojmenování, módních výrazů nebo frazeologie.

LÍČENÍ (SUBJEKTIVNĚ ZABARVENÝ POPIS)

LÍČENÍ (nebo také **subjektivně zbarvený popis**) je založeno na uměleckém popisu a na záznamu subjektivního dojmu. Podstatným rysem líčení je popis emoce, atmosféry apod., kterou by měl autor ve svém textu postihnout.

Adresát na základě textu získává představu o viděném a prožitém nebo o dojmu z nějakého prostoru, objektu, atmosféry apod. Vytvořená představa může být vizuální i auditivní, text „útočí“ na adresátovy smysly.

Líčení je založeno na uměleckém vyjádření, žádoucí je využití širokého spektra jazykových prostředků, zejména obrazných pojmenování (metafory, metonymie, přirovnání apod.).

REPORTÁŽ

REPORTÁŽ je útvar publicistického stylu, který je založen na přímém záznamu nějaké události (akci, cesty apod.). Konstitutivním prvkem reportáže je autorova osobní účast, autor je očitým svědkem události, na tomto základě vtahuje adresáta/čtenáře do děje. Cílem reportáže je vyvolat u čtenáře názornou představu o referovaném jevu, události, adresát má získávat pocit, že je stejně jako autor „při tom“.

Ve volbě jazykových prostředků je důležitá volba sloves, která dodávají dynamiku zobrazované situaci. Převládá jednoznačně spisovný jazyk, v nastínění řeči účastníků sledované situace lze využít v přímé řeči i jiné vrstvy jazyka (obecná čeština, dialekty apod.)